

УДК 378.147:373.5.011.3-051(045)

DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-3-17-26

Кононко О. Л.

докторка психологічних наук,
професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

**КУЛЬТУРА ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИРАЖЕННЯ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: СУТНІСТЬ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ**

У статті розкрито сутність культури особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів, яка розглядається як складний інтегрований феномен. Зазначено, що сформованість культури самовираження засвідчується особливостями, способами і результатами самостійно організованої професійної діяльності, які набувають для майбутнього педагога значущості та відповідають його інтересам. Визначено концептуальні засади дослідження, уточнено зміст основних категорій, описано комплексну методичку вивчення інтегративного феномену. Розроблено критерії, показники, компоненти та схарактеризовано рівні сформованості культури самовираження майбутніх вихователів дошкільної сфери. Основними критеріями оцінки міри сформованості культури самовираження виступили: організованість, мотивація досягнення, комунікативна толерантність, креативність. Описано авторську типологію культури самовираження, до складу якої віднесено такі пам'яті рівнів її розвитку: духовно орієнтований, особистісний, суб'єктний, базовий та деструктивний. Визначено основні психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО, спрямовані на ефективний розвиток культури особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів. В якості основних виступили: розвиток у майбутніх вихователів ЗДО життєдайного Я-образу, адекватної самооцінки; вправлення в уміннях планувати, організовувати, регулювати, контролювати та оцінювати самостійну професійну діяльність; заохочення проявів творчої фантазії, креативності, здатності варіювати засоби досягнення мети; гуманізація взаємодії з дошкільниками, формування ціннісного ставлення до них.

***Ключові слова:** особистісна культура, культура самовираження; особистісно-професійне самовираження, самоорганізація, самореалізація, самостійна професійна діяльність, психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО.*

Постанова проблеми. Актуальність дослідження культури особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів обумовлена декількома причинами: існуванням соціального замовлення на культурну особистість та реальним зниженням загальної культури сучасної молоді; потребою вищих закладів освіти України педагогічного профілю в рекомендаціях щодо діагностики рівнів сформованості у студентів культури самовираження як особистісного феномену та дефіцитом інформації стосовно критеріїв її оцінки у вітчизняній науці; затребуваністю педагогічною практикою сучасних технологій окультурення життєдіяльності студентської молоді та фактичною відсутністю методичних розробок відповідної спрямованості.

На часі розвиток повноцінної самореалізації майбутніх педагогів, самостійного розгортання ними конструктивної взаємодії з освітнім простором, втілення здатності пред'являти себе світу та проектувати траєкторію свого особистісного та професійного зростання упродовж усього життя. Від свідомого ставлення майбутніх фахівців

до педагогічної діяльності, до різних форм особистісно-професійного самовираження в ній значною мірою залежатиме їхнє вміння проектувати подальші освітні маршрути і свою професійну кар'єру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел з проблеми культури особистісно-професійного самовираження майбутніх фахівців дошкільної сфери засвідчив, що даному питанню психологами і педагогами приділено належну увагу. Провідними фахівцями сформульовано теоретичні засади дослідження, розроблено діагностичний інструментарій, однак залишається недостатньо визначеною категорія «культура особистісно-професійного самовираження майбутнього педагога». Це визначає актуальність нашого дослідження, спрямованого на уточнення змісту і структури даного поняття, розробку критеріїв оцінки міри сформованості феномену, створення комплексної діагностичної методики визначення авторської типології, обґрунтування психолого-педагогічних умов оптимізації освітнього процесу у ЗВО.

Концептуальними засадами дослідження проблеми розвитку у майбутніх фахівців культури особистісно-професійного самовираження слугували: положення психолого-педагогічної науки про особистість як систему, що розвивається (І. Бех, О. Кононко, В. Котирло, Т. Піроженко та ін.); ідея про суб'єктність як форму самодетермінації особистості (В. Татенко, Т. Титаренко та ін.); теза про рефлексивні риси самосвідомості як ядро особистості (А. Силвестру, С. Тищенко, Л. Уманець та ін.); положення про творчість як показник особистісного та професійного зростання майбутнього фахівця (Г. Балл, В. Моляко, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.).

Аналізуючи проблему професійного становлення і розвитку майбутнього педагога, провідні науковці акцентують увагу на таких важливих аспектах досліджуваної проблеми, як: саморозкриття особистості, її соціально-психологічна характеристика [2]; закономірності та умови оптимізації процесу самореалізації майбутнього педагога [9]; теоретичний та практичний аналіз самовираження та самореалізації як важливих показників особистісного та професійного зростання [4]; виховний потенціал комунікативної діяльності та його використання у процесі самовираження майбутнього фахівця [1]; розкриття теоретико-практичних засад розвитку педагогічної творчості [5]. Положення та ідеї вказаних фахівців слугували відправними у нашому дослідженні.

Поняття «культура» кваліфікується як набір кодів, що вказує майбутньому педагогу на доцільність певної поведінки і зумовлює прогрес в його духовному самовдосконаленні. Оперуючи поняттям «індивідуальна культура», виходимо з розуміння, що вона проявляється у презентації молодою людиною самої себе, проявленні назовні власної внутрішньої сутності. Індивідуальна культура транслюється через самовираження особистості, передбачає гармонію зовнішніх проявів та внутрішніх особливостей.

Як зауважує І.Онищук, основоположним елементом індивідуальної культури виступає «культура самовираження», яка проявляється в самоорганізованій діяльності майбутнього педагога. Автор підкреслює: її основними характеристиками виступають: незалежні від зовнішніх впливів дії суб'єкта самовираження, його здатність самостійно організовувати, виконувати, контролювати, регулювати та коректувати свою поведінку, презентувати індивідуальні особливості, прагнення, переваги, які не суперечать нормам культури. Під *культурою самовираження* автор розуміє *особливості* (відмінні від інших людей властивості особистості), *способи* (систематизовану сукупність дій, використаних для досягнення мети), *результати* (проміжні та кінцеві продукти) *самоорганізованої діяльності* майбутнього педагога [4].

Близьким до поняття «педагог як суб'єкт освітнього процесу» є його особистісно-професійна зрілість, під якою розуміється досягнення студентом найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей. За даними дослідження А.Черкашина, особистісно-професійна зрілість є інтегративним, багатоскладовим

утворенням, яке визначає саморозвиток і самодетермінацію особистості у професійній та особистісній сферах власної життєдіяльності. Основними принципами психолого-педагогічної діяльності щодо формування особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця виступає продуктивність його професійної діяльності, орієнтованість змісту педагогічної дії на дитину як суб'єкта життєдіяльності, педагогічна рефлексія як його здатність аналізувати та адекватно оцінювати результати діяльності [8].

Як зазначає В.Радул, дослідження особливостей процесу розвитку особистості та професійної зрілості передбачає аналіз не лише того, як вона привласнює соціальний досвід, але і зміст її оригінального (ціннісного) внеску, що збагачує її життя. Автор наголошує: варто враховувати, що соціалізація особистості безперервно пов'язана з її індивідуалізацією. Цим зв'язком фіксується проблема самодетермінації розвитку особистості, що засвідчується її здатністю довільно регулювати свою професійну діяльність, самостійно та свідомо організовувати власне життя, визначати інтенсивність свого особистісного розвитку [6].

Згідно даних дослідження О. Кононко, формування культури особистісно-професійного самовираження майбутнього педагога передбачає розвиток його важливої складової – аутопсихологічної компетентності. Під нею розуміється готовність і здатність особистості до цілеспрямованої роботи із зміни своїх рис та поведінкових характеристик, розвиток та використання власних ресурсів, створення для цього сприятливого середовища. Аутопсихологічна компетентність відіграє важливу роль у розвитку індивідуальності людини, актуалізує її внутрішній психологічний потенціал, сприяє розвитку індивідуального стилю діяльності, креативності, уміння виходити з кризових ситуацій, підтримувати своє психологічне здоров'я, формувати ефективні стратегії організації свого професійного шляху [3].

Досліджуючи феномен особистісно-професійної зрілості, В.Цина зазначає: процес формування особистісно-професійної зрілості майбутнього педагога не обмежується тільки розвитком його пізнавальних, емоційних та вольових якостей. Розроблена концепція персоналізації усіх учасників освітнього процесу об'єктивує потребу і прагнення бути особистістю. Ця потреба проявляється у прагненні опинитись і залишатись максимальною мірою представленим значущими для нього якостями в життєдіяльності вихованців. Створення освітньо-професійного простору, в якому відбувається персоналізація кожного учасника освітнього процесу, виступає умовою персоналізації усіх його учасників. Вхідження та інтеграція майбутнього педагога у нові освітньо-професійні простори кваліфікується як формування його загальної особистісно-професійної зрілості [7].

Висвітлені наукові положення та ідеї були покладені в основу концептуальних засад дослідження. Ми сприймали майбутнього фахівця дошкільної сфери як активного суб'єкта освітньої діяльності, схильного не лише регулювати, а й перетворювати, вдосконалювати себе як особистість та професіонал, варіювати способи самовираження у різних видах діяльності.

Мета статті: схарактеризувати культуру особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів, визначити критерії оцінки міри її сформованості у студентів, описати авторську типологію та обґрунтувати психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО.

Виклад основних матеріалів. З метою визначення особливостей прояву майбутніми педагогами культури особистісно-професійного самовираження, було розроблено комплексну методичку дослідження. До її складу увійшли: спостереження, опитування, моделювання експериментальних ситуацій, з допомогою яких було одержано чималий масив емпіричних даних. Аналізуючи їх, ми отримували можливість характеризувати різні форми особистісно-професійного самовираження студентів.

Розробляючи критерії оцінки міри сформованості у студентської молоді культури лособистісно-професійного самовираження, ми орієнтувалися, з одного боку, на основні вектори педагогічної діяльності – *діловий, аксіологічний, комунікативний та*

перетворювальний; з іншого – на розуміння культури самовираження як інтегративного складного феномену. Орієнтація на обидва вказаних вектори уможливила використання в якості критеріїв *властивостей* особистості, зумовлених соціальним досвідом студентів. До них віднесено: *організованість, мотивацію досягнення, комунікативну толерантність та креативність*. У таблиці 1 подано критерії оцінки культури особистісно-професійного самовираження майбутнього фахівця та схарактеризовано показники кожного критерію.

Таблиця 1

Критерії та показники оцінки сформованості культури особистісно-професійного самовираження майбутніх фахівців дошкільної сфери

КРИТЕРІЙ	ПОКАЗНИКИ
<i>Організованість</i>	Доцільний розподіл та використання робочого та вільного часу; самостійність, цілеспрямованість, конструктивність дій; здатність здійснювати вибори, приймати відповідальні рішення; уміння планувати, регулювати та контролювати свою поведінку; наполегливість у досягненні мети; здатність прогнозувати результати та наслідки своїх дій, коректувати їх; висока продуктивність діяльності; адекватна самооцінка.
<i>Мотивація досягнення</i>	Уміння визначати пріоритети, надавати переваги, відмовляти у прихильності; висока мотивація досягнення; орієнтація на духовно-моральні цінності, високі стандарти якості; довіра власним можливостям; швидке включення у роботу; зосередженість на предметі інтересу, інтенсивне добровільне заглиблення у діяльність; натхненні дії (підйом сил, творче хвилювання), задоволення творчим процесом.
<i>Комунікативна толерантність</i>	Довірливе, щире, доброзичливе ставлення до людей; уміння налагоджувати ділові та особистісні контакти, конструктивно спілкуватися, працювати у команді; здатність домовлятися, узгоджувати позиції, поступатися, обґрунтовувати власну точку зору; визнання чеснот, переваг, досягнень друзів та колег, здатність радіти їхнім успіхам; відсутність заздрощів, спроб самовиразитися за рахунок пониження гідності партнера; розв'язання конфліктів у мирний спосіб; тактовність, ввічливість, шанобливість.
<i>Креативність</i>	Здатність відходити від шаблону, зразка, стандарту; інтерес до невідомого, складного, ризикованого; продукування оригінальних ідей, нестандартних рішень; вияв творчої ініціативи, вигадки, фантазії; уміння по-новому бачити знайомий матеріал, винаходити свої способи розв'язання проблем; прагнення творчо самовиразитися у процесі та продуктах професійної діяльності.

Визначаючи рівні сформованості у майбутніх педагогів культури самовираження, ми орієнтувалися на вказані критерії та показники, брали до уваги *знання* (когнітивний компонент), *ставлення* (емоційно-ціннісний компонент) та *реальні*

прояви (поведінковий компонент – способи дій, креативність, якісно-кількісні показники результатів, характер самооцінки). Враховувалися модальність та стійкість вказаних проявів.

У відповідності з пріоритетними векторами педагогічної діяльності та підходом до культури особистісно-професійного самовираження як до інтегративного феномену та базуючись на виділених критеріях оцінки даного феномену, було виділено п'ять рівнів його сформованості: *духовно орієнтований, особистісний, суб'єктний, базовий, деструктивний*. Схарактеризуємо домінантні властивості, пріоритетні цінності представників кожного рівня, спрямованість активності та особливості поведінки майбутніх фахівців дошкільної сфери. Дані подано у Таблиці 2.

Таблиця 2

Якісно-кількісна характеристика рівнів сформованості культури особистісно-професійного самовираження майбутніх педагогів

Рівень	Особливості свідомості та поведінки представників кожного рівня	Кількісний склад (у%)
1	2	3
Духовно орієнтований	Найвищий рівень культури особистісно-професійного самовираження, притаманний молоді, спрямований на духовний аспект життя. Ці студенти розмірковують над смыслом буття, своїм місцем в ньому, культурними цінностями. В актах самовираження керуються не стільки особистими інтересами, скільки можливістю зробити добро у широкому масштабі (країні, університету, родині), вчинити благородно, совісно. Вони організовані, правильно розподіляють час на роботу і відпочинок, приймають виважені рішення, здатні до самопокладання відповідальності. Добре розвинена мотивація досягнення, вміло визначають пріоритети, надають комусь-чому перевагу, орієнтуються на високі стандарти якості, досягають успіху. Щирі і доброзичливі у контактах, налагоджують конструктивну взаємодію, працюють в команді, узгоджують позиції, розв'язують конфлікти у мирний спосіб. Виходять за межі зразка, цікавляться новим, ризикують, продукують оригінальні рішення, творчо самовиражаються.	6
Особистісний	Орієнтуються на цінність власного «Я», надають перевагу саморозвитку та самовдосконаленню, прагнуть самореалізуватися. Охоче демонструють оточуючим свої можливості, прагнуть творчо самовиразитися, самоствердитися, досягти високого соціального статусу. Діють впевнено, свідомо, доцільно. Вельми організовані, планують свій час та діяльність, роблять самостійні вибори, приймають адекватні рішення, правильно прогнозують майбутній результат. Довіряють своїм можливостям і оцінкам, надають комусь-чому перевагу, зосереджені на досягненні мети, доводять розпочате до кінця, радіють успіху. Здатні налагодити ділову та особистісну взаємодію,	24

Продовження таблиці 2

1	2	3
	узгодити позиції з партнерами, з ревністю сприймають успіхи інших, намагаються залагодити конфлікт. Вельми ввічливі та тактовні. Орієнтуються на високу кість виконання завдань, проявляють вигадку та фантазію, творчо самовиражаються.	
Суб'єктний	Це діячі, які сповідують цінність результативної дії. Вони енергійні, невгамовні, поривчасті, постійно знаходяться у русі, шукають точку докладання практичних зусиль, подекуди надміру метушаться, поведуться імпульсивно. Організованість недостатня, виявляють активність заради досягнення кінцевої мети, роблять багато зайвих рухів та дій, не зразу відмовляються від непродуктивних, роблять помилки, через деякий знаходять їх та виправляють. Уповільнюються в ситуаціях здійснення вибору або прийняття відповідального рішення. Визначають пріоритети, діють вельми зосереджено, дещо повільно досягають поставленої мети. Мають широкі контакти, доброзичливі у взаємодії, хоча легко починають сперечатися, наполягати на своєму. Самовиражаються вдалими продуктами праці, проявами самодіяльності, підприємливості, діловитості. Зорієнтовані на раціональність, користь, практичний ефект. Високих стандартів якості досягають час-від-часу. Ділове спілкування переважає над особистісним.	32
Базовий	Студенти зорієнтовані, перш за усе, на цінність дотримання необхідних вимог: вони намагаються не порушувати норм, виконувати освітні завдання «як треба», «як вимагають», щоб отримати бажане схвалення авторитетних людей. Акти самовираження пов'язують із звичними ритуалами, схемами, опрацьованими раніше зразками й шаблонами, набутим практичним досвідом, традиційними формами реалізації знайомого матеріалу. Соціальна орієнтація домінує над індивідуальною, моральні якості проявляються ситуативно. Організованість невисока, не планують своїх дій, часто не вкладаються у необхідний час. Складно приймають рішення, слабо регулюють свою діяльність. Часто задовольняються посередніми показниками якості виконання, не довіряють своїм можливостям, досягають кінцевої мети із зовнішньою допомогою. Мають вузьке коло спілкування, часто виступають спостерігачами подій, що відбуваються. Уникають ризику, надають перевагу знайомому, мають нестійку самооцінку. Самовиражаються обережно.	28
	Притаманний майбутнім педагогам, зорієнтованим на установку «не виділятися». Вони не стільки прагнуть самовиразитися, досягти успіху, скільки виразити внутрішні думки й переживання, знаходять уникнути неспіху, поразки. Вони ухиляються від необхідності проявити себе, презентувати свої можливості,	

<p>Деструктивний</p>	<p>для цього безліч причин. Це невпевнені, сором'язливі, недостатньо організовані студенти. Їм важко спланувати свою діяльність, прийняти відповідальне рішення, прогнозувати майбутній результат, регулювати власну поведінку. Уникають ризику, губляться у стресовій ситуації. Їхня поведінка скута, мова збіднена, міміка невиразна. Продукти діяльності позбавлені елементів творчості. Заради відчуття безпеки можуть вдаватися до хитрощів. Задовольняються будь-якою якістю результату. Характеризуються заниженою самооцінкою. Самовиражаються вкрай рідко, прагнуть залишатися непомітними.</p>	<p>10</p>
-----------------------------	--	------------------

Таким чином з'ясовано, що понад третини майбутніх педагогів під час навчання у ЗВО характеризуються недостатньою культурою особистісно-професійного самовираження, а дві третини експериментальної групи самовиражаються невпевнено, обережно або взагалі уникають необхідності бути на виду. Це актуалізує необхідність оптимізації освітньої роботи у ЗВО, приділення більшої уваги проблемі формування у майбутніх педагогів культури особистісно-професійного самовираження.

Робота з окультурення процесу самовираження майбутніх педагогів передбачала створення у них бажаного образу себе, вправлення в уміннях планувати, організовувати, упорядковувати, регулювати, контролювати, варіювати, об'єктивно оцінювати, вдосконалювати процес і результати самоорганізованої діяльності.

До основних психолого-педагогічних умов оптимізації освітнього процесу у ЗВО віднесено: розвиток у майбутніх вихователів ЗДО життєдайного Я-образу, адекватної самооцінки; вправлення в уміннях планувати, організовувати, регулювати, контролювати та оцінювати самостійну професійну діяльність; заохочення проявів творчої фантазії, креативності, здатності варіювати засоби досягнення мети; гуманізація взаємодії з дошкільниками, ставлення до них як до найвищої цінності й суб'єкта власної життєдіяльності.

Технологія розвитку у майбутніх фахівців дошкільної сфери культури особистісно-професійного самовираження передбачала використання як традиційних, так і інноваційних методів, орієнтованих на упровадження у педагогічну практику прийомів і засобів персоніфікації та індивідуалізації освітньої діяльності. Це має позитивно позначитися на стабільності та інтенсивності прояву майбутніми педагогами здатності виявляти культурні форми особистісно-професійного самовираження.

Висновки. Культура особистісно-професійного самовираження майбутнього педагога як інтегративний феномен проявляється в його самостійній діяльності, в уміннях організовувати, регулювати, контролювати, оцінювати освітній процес, спілкуватися з дошкільниками, корегувати їхню поведінку та діяльність. Даний феномен засвідчується проявами цілепокладання, мотивацією, способами дій, проміжними й кінцевими продуктами і визначається системою пріоритетних життєвих та професійних цінностей. Критеріями оцінки рівня сформованості культури самовираження виступають властивості особистості, відповідні основним векторам педагогічної діяльності – діловому, асксіологічному, комунікативному, перетворювальному. Представники кожного з п'яти визначених рівнів сформованості особистісно-професійного самовираження студентів вирізняються: типом ставлення до життя, власного «Я», професійної діяльності; мірою збалансованості знань, ставлення й поведінки; силою, модальністю та стійкістю проявів організованості, мотивації досягнення, комунікативної толерантності та креативності.

Напрямами подальшої реалізації теоретико-експериментального дослідження означено напряму є: розробка психолого-педагогічних умов й сучасних методів формування культури самовираження у майбутніх педагогів та оцінка їх ефективності.

Література

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ; Чернівці: Букрек. 2018. 320 с.
2. Бондар В. І. Психолого-педагогічні чинники формування особистості майбутнього вчителя у педагогічному ВНЗ. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Т. 1. Теорія і історія педагогіки. Київ: Педагогічна думка. 2007. С. 248–259.
3. Кононко О. Аутопсихологічна компетентність майбутнього вихователя: суть, типологія, стратегія розвитку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 2 (37). 2018. С. 10–17.
4. Онищук І. Теоретико-методичні засади розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у художній діяльності: автор. дис. ... докт. п. н. Івано-Франківськ, 2020. 40 с.
5. Остапчук О. Є. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*: матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 року / За ред. академіка С. Д. Максименка. Київ, 2005. С. 211–215.
6. Радул В., Михайлов О., Краснощок І., Кушнір В. Соціально-професійне становлення особистості / за ред. В. В. Радула. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 263 с.
7. Цина В. Сутність, структура, особливості особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 14. С. 309.
8. Черкашин А. І. Дефініція «особистісно-професійна зрілість» у психологічних дослідженнях. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 159–164.
9. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 6. С. 26–27.

References

1. Bekh, I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei* [Personality on the way to spiritual values]. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
2. Bondar, V.I. (2007). *Psykhologo-pedahohichni chynnyky formuvannia osobystosti maibutnoho vchytelia u pedahohichnomu VNZ* [Psychological and pedagogical factors of personality formation of the future teacher at the pedagogical university]. *Pedahohichna i psykhohohichna nauky v Ukraini – Pedagogical and psychological sciences in Ukraine*. Kyiv: Pedahohichna dumka. Vol. 1. Pp. 248–259 [in Ukrainian].
3. Kononko, O. (2018). *Autopsykhohohichna kompetentnist maibutnoho vykhovatel'ia: sut, typolohiia, stratehiia rozvytku* [Autopsychological competence of the future educator: essence, typology, development strategy]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University*. Issue 2 (37). Pp. 10–17 [in Ukrainian].
4. Onyshchuk, I. (2020). *Teoretyko-metodychni zasady rozvytku kultury samovyrazhennia maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity u khudozhnii diialnosti* [Theoretical and methodological foundations of the development of the culture of self-expression of future teachers of preschool education institutions in artistic activity]. *Extended abstract of Doctor's. Ivano-Frankivsk* [in Ukrainian].
5. Ostapchuk, O.Ye. (2005). *Rozvytok osobystosti v modeli innovatsinoho funktsionuvannia osvitnoi systemy* [Personality development in the model of innovative functioning of the educational system.]. *Teoretyko-metodohohichni problemy rozvytku osobystos v systemi neperervnoi osvity – Theoretical and methodological problems of personality development in the system of continuous education*. (S.D. Maksymenka (Ed.)). Kyiv [in Ukrainian].
6. Radul, V., Mykhailov, O., Krasnoshchok, I. & Kushnir, V. (2002). *Sotsialno-profesiine stanovlennia osobystosti* [Social and professional development of personality]. (V.V. Radula (Ed.)). Kirovohrad: Polihrafichno-vydavnychyi tsentr TOV «Imeks LTD» [in Ukrainian].

7. Tsyna, V. (2014). Sutnist, struktura, osoblyvosti osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia [The essence, structure, features of personal and professional maturity of the future teacher]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of pedagogical skills*. Issue 14. 309 p. [in Ukrainian].

8. Cherkashyn, A.I. (2017). Definitsiia «osobystisno-profesiina zrilist» u psykhohichnykh doslidzhenniakh [The definition of "personal and professional maturity" in psychological research]. *Pravo i bezpeka – Law and security*. No 3 (66). Pp. 159–164 [in Ukrainian].

9. Shemeliuk, I.Ya. (2000). Korotkyi indeks samoaktualizatsii ta shkala yasnosti Ya-kontseptsii yak pokaznyky osobystisnoi zrilosti [Short self-actualization index and self-concept clarity scale as indicators of personal maturity]. *Praktychna psykhohihiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*. No 6. Pp. 26–27 [in Ukrainian].

Kononko O.

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool Education,
Nizhyn State University named after Mikoly Gogol
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

CULTURE OF PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-EXPRESSION OF FUTURE TEACHERS: THE ESSENCE AND CONDITIONS OF DEVELOPMENT

Introduction. *Civilizational trends in the development of modern society make new demands on educators responsible for training future teachers. The effectiveness of their functioning in today's complex world actualizes the need to form a self-sufficient individual in a higher educational institution who possesses the necessary culture and is able to construct and implement the optimal way of learning and development based on his individual essence. The relevance of the problem of development of the culture of self-expression among future teachers is due to its insufficient development by domestic psychologists and teachers, the limitation of attempts to characterize it as a personal phenomenon with appropriate typological characteristics. The article reveals the conceptual principles, content of the leading categories, criteria and components of the culture of self-expression, levels of formation of this personal phenomenon, psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in higher education institutions.*

Methods: *analysis and generalization of data from philosophical, psychological and pedagogical sources on the investigated problem; theoretical modeling for the construction of diagnostic research methods; observation, survey, simulation of experimental situations.*

The results. *The author's significant work includes: theoretical justification of the research concept; definition of the content and structure of the concept "culture of personal and professional self-expression of the future teacher"; development of criteria for assessing the degree of formation of the specified phenomenon, its indicators and components; creation of a complex methodology of ascertaining experiment; qualitative and quantitative processing of empirical data; description of the author's typology of personal and professional self-expression of future specialists in the preschool sphere, which included five levels: spiritually oriented, personal, subject, point and destructive; characteristics of the characteristics of the 5–7-year-old subjects' manifestation of a conscious attitude to their own life activities and the process of self-improvement; determination of psychological and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the educational process in preschool education, aimed at activating*

consciousness and healthy activity, which produce the realization of personal potential, self-regulation of actions and behavior, and the achievement of life success.

Originality. For the first time: the conceptual approach to the problem of developing a culture of personal and professional self-expression of future specialists, based on the subject paradigm, is theoretically substantiated; the content and structure of the integral concept are defined; criteria for assessing the degree of formation of the culture of personal and professional self-expression of student youth have been developed; a diagnostic methodology for determining the specifics of the development of the specified personal phenomenon was created; the author's typology was characterized, which included five types that were distinguished by a system of dominant values; developed a system of psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in higher education institutions, aimed at the development of a life-giving self-image, acquisition of activity planning skills and creativity as a basic quality.

Conclusions. The cultural phenomenon of personal and professional self-expression of future specialists in the preschool sphere is understood as the student's readiness for continuous professional development, conscious manifestation of one's own essential strengths, full self-realization of one's personality, the ability to project the trajectory of one's personal and professional growth, act as a conscious subject of life and a designer of further educational routes, as a person oriented towards culture as a value. The criteria, indicators, components and levels of formation of the culture of personal and professional self-expression of future preschool education specialists were determined, which included: spiritually oriented, personal, subject, basic and destructive levels. It has been established that representatives of each level differ among themselves in terms of organization, achievement motivation, communicative tolerance, and creativity. The psychological-pedagogical conditions conducive to improving the cultural indicators of personal and professional self-expression of student youth, their realization of their desire for personal growth, the meaningfulness of pedagogical work, the implementation of subject functions in professional activities, and the design of their further educational routes are substantiated.

Key words: personal culture, culture of self-expression; personal and professional self-expression, self-organization, self-realization, independent professional activity, psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in higher education institutions.